

וא"ר אלעזר: מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנאמר גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי, ואע"פ ששערי תפלה ננעלו, שערי דמעה לא ננעלו שנאמר שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש.

(ברכות לב ע"ב)

על שערי דמעה¹

תנן (אבות ב ח): "ר' אלעזר אומר: ... ודע מה שתשיב לאפיקורוס".² ואיתא בגמרא (ברכות כח ע"ב): "אמר ר' אליעזר לתלמידיו ... וכשאתם מתפללים,

1 המאמר הפותח את הספר נמצא בגנוך הרב אשכנזי, והוא נכתב על ידו לקראת חג השבועות התשכ"ו (כך מופיע בכתב ידו של הרב בגרסה המוקדמת של המאמר שבידנו). ההדגשות הן של הרב במקור. קיימות מספר גרסאות של המאמר, הן בכתב ידו של הרב, הן בדפוס עם תיקונים בכתב ידו של הרב. הגרסה המובאת כאן היא הגרסה האחרונה של המאמר. בסוגריים מרובעות [], ציינו את שינויי הגרסאות בגרסה האחרונה המובאת כאן, לעומת הגרסאות המוקדמות יותר של המאמר.

המאמר כתוב בסגנון אופייני לרב אשכנזי, ובו שילוב של מאמרי חז"ל ודרש לפי שיטת המקובלים מדרעה (דרום מרוקו), מקום מוצאו של משפחת הרב יוסף אבן טבול ז"ל, זקנו של הרב מצד אמו ומחשובי גורי האר"י ז"ל. המאמר קשה להבנה בקריאה ראשונה ודורש עיון מעמיק, אבל הוא מכיל את תמצית דברי הרב בחלק ניכר מהנושאים הנדונים בספר זה. המלצתנו לקוראים היא לקרוא קודם כול את כל פרקי הספר ואז לחזור לעיון היטב במאמר עצמו.

2 רבי אלעזר אומר: הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס ודע לפני מי אתה עמל ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך.

סנהדרין לח ע"ב: תנן התם ר"א אומר: הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס. אמר ר' יוחנן: ל"ש אלא אפיקורוס גוי אבל אפיקורוס ישראל כ"ש דפקר טפי.

ראה גם פירוש התוספות, עבודה זרה, יז ע"א, ד"ה "הרחק": הרחק מעליה דרך זו מינות. והא דאמר' בפרק כל כתבי (שבת קטז ע"א) דכמה אמוראי הוו אזלי לבי אבידן זהו להתווכח עמם ולא היה מקום מינות ממש אלא מקום ויכוח ומתקבצים שם חכמי עובדי כוכבים ונושאים ונותנים בדינים, ומאן דלא הוה אזיל היינו מיראה שלא יהרגום, וכן משמע דאמר רב נחמן אנא מינייהו ומסתפינא מינייהו ודלא כפ"ה שפירש בסמוך שהוא מקום עבודת כוכבים.

ראה גם פירוש תוספות יום טוב על המשנה בפרקי אבות ב יד: "הוי שקוד ללמוד תורה מה שתשיב לאפיקורוס. רבינו יונה ז"ל פירש הוי שקוד ויגע בלמוד התורה כדי שתדע להשיב לאפיקורוס. כ"כ במדרש שמואל. ונמצינו למדים דלא גרסינן ודע וכן נראה בפי' הרמב"ם דל"ג ודע. אבל בס"א גרסינן ודע מה שתשיב וכו'. וכתב במדרש שמואל בשם הר"ם אלמושנינו שלכן אמר ודע מה שתשיב. אמר מה שתשיב לאפיקורוס דעהו אתה בידיעה שלימה ולא יהיה תשובתך אליו מקובלת אצלך או מלומדת מאחר כי כן לא תנצח אותו. ע"כ. ובאמרו מה שתשיב הודיע שלא תלך אתה אצלם להקשות להם על סברתם אלא אם יבואו אליך ויקשו לך דע מה שתשיבם. אמנם אתה לא תתחיל לשסות בך את הכלב. מדרש שמואל."

דעו לפני מי אתם עומדים".³

[יש לשאול שאלה בזה וכך תוארה: באשר] לכאורה הוה ליה למתני בלשון "דע מ"י שתשיב לאפיקורוס", כמו שאנו אומרים "דע לפני מ"י אתה עומד", וכדקמתני ואזיל "ודע לפני מ"י אתה עמל וכו".⁴

דודאי לשון "תשיב" שייך טובא בזה, כי אין בידו אלא סימן אבידה בלבד, כדאיתא במסכת שבת (קטז ע"א),⁵ כי מקום שאפיקורסים עומדים נקרא "בי-אבידן"⁶ ויש להשיב לו אבידתו בנפשו, ואין אבידה אמורה כאן אלא תורת ה', דמיקרי משיבת נפש,⁷ ובעי למידע מ"י ה' וכו".⁸

ונראה לבאר כי ענין האבידה וענין האפיקורסיות חד הוא, מציאות ואי מציאות. ענין האבידה דומה מאוד גם לענין הזכות, אלא שיש כאן שני הפכים [ממש]. הזכות מורה באי-מציאות בהווה, אף כי מובטחת לעתיד. [לפיכך מקשינן בכל מקום] אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם⁹ - דוק אדם, לאו,

-
- 3 ברכות כח ע"ב: ת"ר כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העולם הבא אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ההגיון והושיבוים בין ברכי תלמידי חכמים וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים ובשביל כך תזכו לחיי העולם הבא.
- 4 השאלה הקלסית של מפרשי משנה זו במסכת אבות היא מדוע לא נאמר בה "דע מה להשיב לאפיקורוס", אלא "מה שתשיב לאפיקורוס". שאלת הרב אשכנזי שונה לחלוטין והיא מדוע כתוב "מה" ולא "מי" - דע מ"י שתשיב לאפיקורוס. האפיקורוס איבד את ממד המ"י וצריך להשיב לו אבדה זו.
- 5 שבת קטז ע"א: בעי מיניה יוסף בר חנין מר' אבהו: הני ספרי דבי אבידן מצילין אותן מפני הדליקה או אין מצילין?
- פירש רש"י בד"ה "דבי אבידן": ספרים שכתבו להם המינין להתווכח עם ישראל ומקום שמתווכחים שם קרי ליה בי אבידן.
- 6 רבנו חננאל מפרש על האתר, בד"ה "ספרי דבי אבידן": "חצר ידועה ויש בה ספרי חכמות מכל אומה ויש בה ספרי תורה (קדש) וספרי נביאים וכתובים וכתובים בלה"ק, ומפני שאינו ידוע מי כתבו או ישראל או זולתן, אמרו על רבי אבהו שהיה הדבר רפיא בידיה הורות עליהן להצילן או לא. וזה [בין] אבידן היו מתקבצין שם חכמים ונבונים מכל אומא ונושאים ונותנים בדברי הכמה. וכן בי נצרפי, מיהו בבי נצרפי היתה שם ע"ז."
- 7 תהילים יט ח: תוֹרַת יְהוָה תְּמַיְמָה מְשִׁיבַת נְפֶשׁ עֲדוּת יְהוָה נְאֻמָּה מְחַפְּמַת פֶּתַי.
- 8 שמות ה: ב: וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהוּ מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקוֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא יִדְעֵתִי אֶת יְהוָה וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֶשְׁלַח.
- 9 ב"מ לג עב: מתקיף לה רמי בר חמא: והא אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ואפילו לר"מ דאמר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם! ה"מ כגון פירות דקל דעבידי דאתו. אבל הכא מי יימר דמגנבא, ואם תמצוי לומר דמגנבא, מי יימר דמשתכח גנב, ואי משתכח גנב, מי יימר דמשלם? דלמא מודי ומפטר! אמר רבא: נעשה כאומר לו לכשתגנב ותוצה ותשלמי הרי פרתי קנויה לך מעכשיו.
- פירש רש"י בד"ה "והא אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם": "והיאך הקנו לו בעלים כפל זה שעדיין לא נתחייב בו גנב", ובד"ה "ואפילו לר' מאיר דאמר": "בפ"ג דקדושין (דף סג):

הקב"ה - כן. ואפילו לר' מאיר וכו', הני מילי דעבידי דאתו, דהיינו בחינת עלמא דאתי. ובאשר כתוב בתורתו של ר' מאיר אלפין במקום עינין וכו',¹⁰ הכי נמי נלמד אבידי דאתו, כגון פירות דקל דהיינו זכויות הצדיק, בסוד "צדיק כתמר וכו'".¹¹ אך ענין האבידה בא בהיפך ממש, ומורה כי נמצא בזה דבר שהיה ברשות בעליו לשעבר, ועכשיו שביקש לא נמצא ברשותו כלל, בסוד "על משכבי" ומשום "לילות", ולפיכך "בקשתיו ולא מצאתיו".¹² ועל האבידה תנינא במשל (קידושין ב ע"ב) מ"י חוזר על מ"י?¹³ בעל האבידה מחזר אחר אבידתו, דהיינו למ"י, שהפיקדון אצלו.¹⁴

וכולי האי להבין ולהשכיל כי עולם הזה, באשר הוא עולם הזה, מורה על האבידה ובהאי עלמא ליכא, ואולם הוא גם כן עולם הזכות, ובפרט לישראל כדתנן "כל ישראל יש להם".¹⁵ כלומר יש להם מעכשיו, בחינת הזכות, אי-מציאות שהיא מציאות, שכך תנן "י"ש". ושמא אמרינן "כל ישראל" לשון "כלי" וכפי שיתבאר, לרבות הריקנין כדריש לקיש.¹⁶ אך, ענין האבידה הוא בהיפך ממש, וכמו שכתוב "ודרך רשעים תאבד",¹⁷ אף כי לכתחילה היתה שם מציאות כלשהי.

ולכן יש לברר בזה ענין האפיקורוס בסוד האבידה, באשר הוא גם הוא מאמין ואינו מאמין, כנודע, וכאילו דבר האמונה בידו נהפכה להיות מציאות שאינה מציאות, באשר מטה אליה ואינו מטה, וכדיתבאר. ובא לו זה הקלקול משום שמאמין במוחו ואינו מאמין בליבו, ויש מי שאומר שבאמת מאמין

הרי את מוקדשת לי על מנת שאתגייר איכא למיגמר מינה מוכר פירות דקל לחבירו עד שלא באו לעולם דאפליגו בה רב הונא ורב נחמן לקמן באיזהו נשך (דף סו:).
ראה גם יבמות צב ע"ב, גיטין יג עב, מב ע"ב, מג ע"א, ב"ב סג ע"א, עט ע"ב, קלא ע"א, קמא ע"ב, קנז ע"א.

10 ב"ר כ כא: 'ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כותנות עור וילבישם' (בראשית ג כא). בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב: 'כותנות אור'. (ומהן אותן כותנות אור:) אלו בגדי אדם הראשון שדומין לפנס, רחבים מלמטן וצרים מלמעלן. יצחק רבייה אמר: חלקים כציפורן ונאים כמרגלית. אמר ר' יוחנן: ככלי פשתן הדקים הבאין מבית שאן.

11 תהילים צב יג: צְדִיק כְּתָמָר יִפְרַח כְּאַרְזוֹ בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָה.

12 שיר השירים ג א: עַל מִשְׁכְּבֵי בְלִילוֹת בְּקִשְׁתִּי אֶת שְׂאֵהָבָה נִפְשִׁי בְּקִשְׁתִּי וְלֹא מִצְאָתִי.

13 קידושין ב ע"ב: משל לאדם שאבדה לו אבידה, מי חוזר על מי? בעל אבידה מחזר על אבידתו.

14 משנה ב"מ ג א: למי הוא משלם, למי שהוא פיקדון אצלו.

15 סנהדרין צ ע"א: כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר (ישעיהו ט) ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר.

16 ברכות נז ע"א: אמר ריש לקיש: אפילו ריקנים שבישראל מלאים מצוות כרימון.

17 תהילים א ו: כִּי יוֹדַע יְהוָה דְרֹךְ צְדִיקִים וְדֹרֵךְ רָשָׁעִים תֵּאבֵד.

בליבו אבל אינו מאמין במוחו, עבור החיסרון במעלות שכל הפשוט,¹⁸ שכך דרך האמונה בשורשה להיות פשוטה לגמרי.¹⁹ ואלו ואלו חולאים רעים, שצריך ליחד ליבא למוחא ומוחא לליבא,²⁰ כדפי' שרי החסידות בסוד הדעת,²¹ בסתר כבגלוי [נ"א: ובגלוי] וכו'.²²

18 נראה שהרב משתמש כאן בביטוי "השכל הפשוט" לפי משמעותה הפילוסופית, כלומר השכל הטבעי של האדם הנתון לכוחות עצמו בלבד. בשיעוריו לספר שערי אורה ולספר תפארת ישראל למהר"ל, הרב מסביר את ההבדל בין המושג הפילוסופי "השכל הפשוט" ובין אותו מושג בתורת המהר"ל, וכך הוא אומר: "התורה היא לא טבעית לשכל האדם. אנחנו לומדים זאת באופן הברור ביותר אצל המהר"ל. זהו נושא עיקרי, מהותי ביותר אצלו: התורה איננה טבעית לשכל האדם. המהר"ל מגדיר את התורה כ"שכל הפשוט" (ראה "תפארת ישראל", פרק כג). יש הבדל במהות בין השכל הפשוט לשכל האדם, והנקודה המרכזית היא שאם לא היתה התגלות של התורה, לא היינו יכולים לדעת אותה, לפי לשון הפסוק בחומש דברים ד לה "אתה הראת לדעת" ... המושג "השכל הפשוט" אצל המהר"ל אינו זהה בכלל למושג "השכל הפשוט" אצל הפילוסופים. אתן דוגמה: איחוד המידות. לפי השכל הפשוט של הפילוסופים, יש כאן סתירה שאי אפשר לפתור - אנטינומיה, כי החסד סותר את הדין ולהפך. וזה נכון לגבי כל המידות. כל מידה כשלעצמה היא אמתית אבל היא סותרת את חברתה. לפי השכל הפשוט של התורה, אין כאן שום סתירה, כי השורש הוא האמונה באחדות הבורא ית'. אמיתות זו היא במישור האמוני, לא במישור השכלי. אין זה אומר שהיא לא אמת. היא אמת, אבל זה עניין של אמונה, לא של השכל הטבעי, הפילוסופי. השכל אינו יכול להשיג את המושגים, את האמתות השייכות לתחום האמוני. זה לא שייך לו. לכן הוא נשאר נבון עם מה שהוא רואה כאנטינומיות.

19 ראה את דברי הרב אשכנזי בשיעור "דבר צורך שאינו ברשות", עמ' 21: הקושי של הלימוד, של כל לימוד, הוא שתוך כדי הלימוד עצמו, אנחנו מתמודדים עם שאלות לא פשוטות, מעלים סברות לכאן ולכאן, שוקלים טענות למיניהן, ולפעמים גם מגיעים למסקנות שלא שיערנו אותן מלכתחילה. אבל החכמה האמתית היא להתחיל את הלימוד עם אמונה תמימה, פשוטה ולסיים אותו עם אותה אמונה פשוטה, מחושלת על-ידי הלימוד. להיות בעל אמונה פשוטה, זה לא להאמין בכל שטות או להיות סהרורי. כדי שאמונה תהיה באמת פשוטה, היא צריכה להיות מוארת על-ידי הלימוד. תכלית הלימוד היא לא הלימוד עצמו. היא להאיר את תוכן האמונה הפשוטה. אנחנו לומדים כי אנחנו רוצים להכיר את מי שאמר והיה העולם ומה רצונו עבור הבריאה שלו.

20 ראה דברי הרב אשלג (כתבי בעל הסולם, עמ' תקסז - 567, עיקר הוא מוחא וליבא): ועל בחינת מוחא צריך להיות הכנה, באותו עבודה המתיחס לבחינת אמונה. זאת אומרת, שאם הוא מתרשל בעבודת האמונה, הוא נופל למצב, שהוא רוצה רק בחינת ידיעה. שזה קליפה, שהוא נגד השכינה הקדושה. לכן עבודתו הוא להתחזק בכל פעם, לחדש את בחינת מוחא, וכמו כן בעבודת הליבא: אם הוא מרגיש התרשלות, אזי הוא צריך לחזק את העבודה, המתיחס לבחינת ליבא, ולעשות פעולות הפכיות. זאת אומרת בחינת סיגופי הגוף, שזהו בחינת ההיפוך מהרצון לקבל. ההפרש מהתרשלות עבודת מוחא לעבודת ליבא הוא, שיש קליפה רעה נגד בחינת מוחא, שבכוחה להביא אותו לידי מצב של "תוהו על הראשונות". לכן צריך לעשות פעולות הפוכות. היינו בכל שמחדש את בחינת מוחא, שיקבל על עצמו חרטה על העבר וקבלה להבא. והמקור להגורם לזה הוא יכול לקבל מבחינת הדומם. וענין התלבשות האמונה הוא דבר תמידי ונצחי. לכן תמיד יהיה לו זה לבחינת מדידה, אם

לפיכך, לשון "שתשיב" עדיף, משום אבידתו וכו', דאם לא כן, היה לו לומר דע מה "להשיב".

אולם האי מ"ה דמתניתין אינו מובן כל כך, דאף כי האי לישראל מוסב בדעה עצמה, והיא לשון נקבה בפלאות, וכדתניא במשל כדלעיל,²³ בכל זאת, ברור מאוד כי האפיקורוס נקרא כך וכך במה שכוּפּר במ"י דוקא. באשר כל האפיקורסיות שבעולם באה כל עוד שאין בו באדם דעה במ"י כלל, בסוד אדם - האדם, אדם בגי' מ"ה, האדם בגי' מ"י, בסוד הפסוק "ויהי האדם לנפש חיה",²⁴ כלומר מדרגת נפש חיה,²⁵ דהיינו בחינת מלכות דחכמה, והיא גם היא

עבודתו נקיה או לא. כי אין ההתלבשות השכינה מסתלקת, אלא מפגם או במוחא, או בליבא.

21 בחסידות בכלל ובתורת חב"ד בפרט, המושג מוחא הוא כינויה של ספירת החכמה. ספירת הבינה נקראת בשם ליבא. ענינה של ספירת החכמה הוא המוחין, לעומת ספירת הבינה בה ההשכלה מתפרטת, ועל ידיה היא עוברת למידות הלב. בתורת האדמו"ר הזקן מחב"ד, הספירה השלישית היא ספירת הדעת והיא האחרונה השייכת לתחום השכל, יחד עם ספירות החכמה והבינה. תפקידה של ספירת הדעת הוא לקבל את התוצר השכלי השלם מספירת הבינה ולגשר על הפער בין העולם השכלי (חב"ד) לעולם הרגשי (חג"ת), כדי שיתעורר הרגש המתבקש מתוך המסקנה השכלית.

משמעות המושגים מוחא וליבא שונה אצל המקובלים הליטאים, כפי שמציין זאת הרב אשכנזי כאשר הוא מתייחס לדברי הרב קוק: "לפי המושגים המקובלים בעולם האשכנזי, שבו חונך הרב, צריך לדבר במושגים של ליבא ומוחא. צריך לאחד ליבא עם מוחא, ומוחא עם ליבא, כלומר תפארת עם מלכות" (ראה סוד מדרש התולדות, חלק ד, עמ' 174, הערה 419).

22 הנגלה הוא הנגלה של הנסתר. לפי האר"י ז"ל מתחיל סוד "הנגלה" בנשמה - אות "נון", הנשמה המתגלה בגוף - אות "גימל", לגוף יש לבוש - אות "למד" הנמצא בהיכל "ה". לכן הנגלה הוא הגילוי האמתי של מה שנמצא בפנים. כך אנחנו אומרים בתפילה "לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר כבגלוי ומודה על האמת" לא רק בסתר אלא גם בגלוי. היינו אומרים שהחידוש הוא שצריך להודות על האמת בסתר כבגלוי, אולם יש חידוש יותר פנימי: צריך להודות על האמת בגלוי כבסתר. הרב צבי יהודה ז"ל היה רגיל להסביר את הנושא כך: מי שאומר בגלוי שהוא אינו מאמין בנסתר, יש לחוש שבסתר אינו מאמין בנגלה. צריך איחוד בין שני הפרצופים הללו - לאה ורחל (סוד מדרש התולדות, חלק א, עמ' 181, הערה 514).

23 קידושין ב ע"ב.

24 בראשית ב ז.

25 ראה ב"ר יד ט: חמשה שמות נקראו לה: נפש רוח נשמה יחידה חיה. נפש זה הדם שנאמר (דברים יב) 'כי הדם הוא הנפש', רוח שהיא עולה ויורדת שנאמר (קהלת ג) 'מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה', נשמה זו האופיה. דברייתא אמרין: האופיתא טבא. חיה שכל האברים מתים והיא חיה בגוף, יחידה שכל האברים משנים שנים, והיא יחידה בגוף הה"ד (איוב לד) 'אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף'. המקובלים רגילים להשתמש במספר הקבלות כדי לדבר על נושא מסוים. להרחבת הנושא, ראה סוד מדרש התולדות, חלק ג, עמ' 334. לעינינו ההקבלות הבאות הן הרלוונטיות:

כתר דבינה, כנודע. וזהו דאנו [נ"א:שאנו] אומרים "דע לפני מ"י אתה עומד", בסוד הייחוד וכלשון הפסוק, "דעו כי ה' הוא אלוקיננו",²⁶ וסמיק ליה "בואו שערי בתודה חצרותיו בתהילה, הודו לו, ברכו וכו",²⁷ בסוד התפילה והתהילה. דאין עמידה אלא תפילה,²⁸ וכמו שכתוב "לא יקומו רשעים במשפט"²⁹ דאין משפט אלא בעמידה וכו'. לפיכך הוה ליה למתני דע מ"י שתשיב, ודאי.

ובאשר האפיקורוס בדרך כלל מחבב החכמה מצד אחד, ומבזה בעל החכמה מצד שני, כנודע מדברי רז"ל בסנהדרין ומכמה מעשים, לפיכך נקרא אצל ההמון אוהב חכמה במה שהוא, ובפרט אצל האפיקורסים עצמם. והוא לשון "פילוסוף" בלשון ארץ יון כנודע מפירוש התו' (שבת, שם).³⁰ אם מבני האומות גזרתו נמנה מאוהבי חכמות הגו'. ואם בישראל חלילתו, מגדיל את עצמו בין אוהבי תורה בכותונתה - דהיינו הספרים והלבושים וכו'. אפס כי אינו חפץ בשתיקה כדרבנן.

מדרגות הנשמה	העולמות	ספירות
יחידה	עולם דא"ק	כתר
חיה	עולם האצילות	חכמה
נשמה	עולם הבריאה	בינה
רוח	עולם היצירה	תפארת
נפש	עולם העשייה	מלכות

לפי טבלה זו, המדרגה הנקראת נפש חיה מקבילה למלכות דחכמה שהיא כתר דבינה.

26 תהילים ק ג: דָּעוּ כִּי יְהוָה הוּא אֱלֹהִים הוּא עֲשֵׂנוּ וְלֹא (וְלוֹ) אֲנַחְנוּ עָמוּ וְצִאֵן מִקְּעִיתוֹ.

27 תהילים ק ד: בָּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בְּתִהְלָה הוֹדוּ לוֹ בְּרָכוּ שְׁמוֹ.

28 ברכות כו ע"ב.

29 תהילים א ה: עַל כֵּן לֹא יִקְמוּ רָשָׁעִים בְּמִשְׁפָּט וְחַטָּאִים בְּעֵדַת צְדִיקִים.

30 ראה פירוש התוספות במסכת שבת, קטז ע"א, ד"ה "פילוסופא": מין כדפי' בקונטרס ורבינו שמע [מיהודי אחד שבא מארץ יון ואמר] דבלשון יון פלוספוס הוא דוד החכמה ואית דגרסי פילא סבא והוא לשון לצון שחוק כדאמר באיכה רבתי דפלי ביהודאי פירוש ששחק ונתלוצץ.

מבחינה אטימולוגית המילה פילוסופיה מורכבת משתי מילים: פילו כלומר אהבה, וסופיה כלומר חכמה. משמעות המילה היא אהבת החכמה.

ראה גם דברי הרב אשכנזי במאמרו "שימוש במושגים קבליים במשנתו של הרב קוק" שפורסם בספר "יובל אורות" (עמ' 124, הערה 2): "והמאיר עינינו בזה הוא רש"י. במסכת שבת פרק "כל כתבי הקודש" דף קטז ע"א מפרש רש"י את התיבה "פילוסופא" בשם "מין". במסכת עבודה זרה דף נד ע"ב, הוא מפרש את התיבה "פילוסופים" כ"חכמי אומות העולם". ואין סתירה. באשר, מי שכופר בנבואת כתבי הקודש נקרא "מין", ובפרט כשמדובר בפילוסוף יהודי (ע"ש). אבל, אצל אומות העולם, הפילוסופים, במה שכופרים בנבואת שקר של עבודת אלילים, כלשון הפסוק בירמיהו טו יט "ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו, הבל ואין בם מועיל" הם נקראים חכמי אומות העולם, וחכמתם חכמה.

אך, אין בו ענין הדעת כלל בסוד התפילה והתהילה, באשר אנו מתפללים למ"י שאמר והיה העולם, ב"ה וברוך טעמו.³¹ ויש גם כן למצא בזה בהירות לשון רש"י. כי במסכת עבודה זרה מפרש לי' פלוסופין בשם "חכמי האומות",³² ובמסכת שבת, פרק כתבי הקדש, מפרשו בשם "מין".³³ והאמת אתו, כי כלפי העבודה זרה כפשוטה, האפיקורוס נקרא חכם, ואולם כלפי כתבי הקודש נקרא מין כמשמעו. וכדאמרנו, מאמין ואינו מאמין וכו'. אם כן, ודאי יש לומר דמכיר במ"ה, וכופר במ"י. וזהו [ממש] סימן אבדתו בנפשו [בידו]. לפיכך, היה מן הראוי להודיע לו העלוב והיתום את מ"י אשר ברא עולמו, בכונה שיכיר את בוראו ויקנה העולם הראוי לו, ואפילו בשעה אחת של זאת התשובה הנקראת מ"י,³⁴ כדכתיב "מ"י יתן והיה לבבם זה (להם) ליראה אותי ... כל הימים"³⁵ שכל אחד ואחד וכו', לכן אין דורשין וכו',³⁶ אבל משיבין וכו',³⁷ בסוד שמואל לבי נצרפי לא אזיל, לבי אבדן אזיל.³⁸ ושכר הליכה זו בגמילות חסדים קחשיב, כדאי' במסכת עבודה זרה יז ע"ב.³⁹

---

31 ספרי דברים, פסקא מט: דורשי הגדות אומרים: רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם - למוד הגדה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומדבק בדרכיו.

32 ע"ז נד ע"ב, ד"ה "פלוסופין": חכמי האומות.

33 שבת קטז ע"א, ד"ה "פילוסופא": מין.

34 ראה שערי אורה לרבי יוסף ג'קטילה, השער השלישי והרביעי - הספירה השמינית והשביעית: ולפיכך אף על פי שנחתם גזר דין למעלה יכולין ישראל לבטלו בכוח התשובה הנקרא מ"י, וזהו 'ומ"י יפר ומי ישיבנה', כי בודאי יכול 'מ"י' להפר, בודאי יכול 'מ"י' להשיב ידו הנטויה.

35 דברים ה כה: מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמור את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבגיהם לעלם.

ע"ז ד ע"ב: וא"ר יהושע בן לוי לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שנאמר מי יתן והיה לבבם זה.

רש"י מפרש באתר, בד"ה "לא עשו ישראל את העגל": כלומר גבורים ושליטים ביצרם היו ולא הי' ראוי להתגבר יצרם עליהן אלא גזירת מלך היתה לשלוט בהם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלני אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל שכפרו ונתקבלו בתשובה. ובד"ה "מי יתן והיה לבבם זה וגו'": בסיני נאמר אלמא גבורים ואמיצי לבב ביראתם היו.

36 ראה משנה חגיגה ב א: אין דורשין בעריות בשלשה אבל דורשין בשנים [ולא] במעשה בראשית בשנים אבל דורשין ביחיד ולא במרכבה ביחיד אא"כ היה חכם מבין מדעתו.

37 ירושלמי תענית, פרק ב, הלכה ח: לא כן תני אין שואלין בשלום חבירים בתשעה באב אבל משיבין את ההדיוטות בשפה רפה.

38 שבת קטז ע"א: רב לא אזיל לבי אבידן וכ"ש לבי נצרפי, שמואל לבי נצרפי לא אזיל, לבי אבידן אזיל.

פירש רש"י בד"ה "לבי נצרפי": ע"ז וכך שמה.

39 ראה שם את סיפורם של רבי אלעזר בן פרטא ורבי חנינא בן תרדיון. רבי אלעזר בן פרטא היה גומל חסדים והוא נשאל מדוע הוא לא היה מגיע לבי אבידן: ומ"ט לא אתית לבי

זהו דאמרנו כי הא דתנן דע מ"ה שתשיב, הוה ליה למתני דע מ"י שתשיב לאפיקורוס, כדי שיכיר המ"י הראוי לו, להשיב נפשו בתורה ובחכמה, וכמו שכתוב תורת ה' משיבת נפש, תורת ה' דייקא, ולאו סתם תורה בספרים ובלבושים. הה"ד והשיב לב אבות על בנים וכו',⁴⁰ ל' רבים. שכל אחד ואחד וכו' [בקולי קולות כנודע].⁴¹ והדר ולב בנים על אבותם, בסוד פרשת ירושה לאבות מהבנים, ונחלה לבנים מאבות, בסוד פנחס הוא אליהו,⁴² וכמו שאנו מתפללים "מגן אבות בדברו מחייה מתים במאמרו". וכולהו לחיזוק הקושיא, וכדאמרנו.

ולמצא חפץ נכון בתיקון התיק"ו הלה, צריך להעמיק קצת באלה הדברים המכובדים אצל המתפלל, וכמו שאנו אומרים: "דע לפני מ"י אתה עומד". ופירושו, דע, כלו', השתדל לדעת דוקא בעונה זו שהאתה עומד לפני המ"י. ור"ל כי בעת שהאתה וכל מדותיו בכלל לפני מ"י עומד, אז נמצא בו באדם ענין הדעת, וכמו שכתוב, "עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה".⁴³ פירוש

- אבידן? אמר להו: זקן הייתי ומתיירא אני שמא תרמסוני ברגליכם. [אמרו] ועד האינדא כמה סבי איתרמוס? אתרחיש ניסא ההוא יומא אירמס חד סבא.
 רש"י מפרש שם בד"ה "לבי אבידן": בית שאוכלין ושותין לכבוד עבודת כוכבים ומזבלים זיבול לעבודת כוכבים ומפקחין על עסקיה לידע מה היא צריכה ומתנדבין.
 כלומר סוג של גמ"ח לע"ז - על ידי זה שדנים שם לידע מה היא צריכה.
 40 מלאכי ג כד: וְהָשִׁיב לֵב אֲבוֹתָ עַל בְּנֵי וְלֵב בְּנֵי עַל אֲבוֹתָם פֶּן אֲבוֹא וְהִפְיִיתִי אֶת הָאָרֶץ חָרָם.
 41 מכילתא פרשת יתרו "ויהי ביום השלישי": וכל העם רואין את הקולות קולי קולות ולפידי לפידים. וכמה קולות היו וכמה לפידים היו? אלא שהיו משמיעים את האדם לפי כחו, שנאמר קול ה' בכח.
 ומכאן ראייה לדברי הרב: "כדי שיכיר מ"י הראוי לו".
 42 פרקי דרבי אליעזר, פרק מו: ר' אליעזר אומר קרא שמו של פנחס בשמו אליה, אליהו מתושבי הגלעד שעשת תשובה ישראל בהר גלעד ונתן לו הקב"ה שכר טוב ולבניו הצדיקים למען כהונת עולם, שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם.
 מדרש אגדה במדבר, פרק כה: אמר ריש לקיש הוא פינחס הוא אליהו, אמר לו הקב"ה אתה נתת שלום ביני ובין בני ישראל, אף לעתיד לבוא אתה עתיד ליתן שלום ביני וביניהם, שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא, והיתה לו ולזרעו אחריו, שיהיו מבורכים ממני לעולם.
 זוהר חדש ב, מגילת רות, מב ע"א: אמר ר"א אליהו דא פנחס.
 רעיא מהימנא ג, פרשת פנחס, רטו ע"א: אבל בגין דאליהו דאליהו פנחס.
 זוהר ב, פרשת כי תשא, קצ ע"א: פנחס הוא אליהו ודאי בדרגא חדא.
 43 בראשית כב יב: וַיֹּאמֶר אֵל תְּשַׁלַּח יָדְךָ אֶל הַנְּעָר וְאֵל תַּעַשׂ לוֹ מֵאוֹמָה כִּי עִתָּה יִדְעִיתִי כִּי יִרְא אֱלֹהִים אֶתְּה וְלֹא חִשְׁבְּתָ אֶת בְּנֵךְ אֶת יַחִידְךָ מִמֶּנִּי.

הדבר, כי עד עתה לא היו יכולין האורות של הדעת להתגלות בעולם, משום שעדיין לא נתבררו הכלים הראויין. ודבר זה לא זכה גם נח, אף כי דומה וכו', ונקרא צדיק וכו', דכתיב כי "אותך ראיתי צדיק"⁴⁴ אותך דייקא. כלומר אות בך, מצד התולדות, רמז לאות ברית צדיק יסוד עולם. בסוד זכר צדיק לברכה, וכדפירש"י,⁴⁵ בריש פרשתו: "הואיל והזכירו ספר בשבחו", שלא בא הכתוב להזכיר מדרגת צדקתו של נח אלא בזכות אברהם אע"ה, והואיל והזכירו ספר בשבחו לומר שהיה צדיק לפי סדר התולדות, שמגזע נח לפי [מ]ספר התולדות בא אברהם אבינו לעולם והברכה אתו. דאין ברכה אמורה כאן אלא אברהם, דכתיב והיה ברכה.⁴⁶ הה"ד זכר צדיק דהיינו נח, לברכה, דהיינו אברהם.

אך, אברהם היה הוא הראשון שקרא להקב"ה "אדון" משום כי הכיר את בוראו באמת ובאמונה,⁴⁷ שזה שורש ועיקר האמונה להיות מאמין וכו'. זהו דנח לא בעי לאצולי,⁴⁸ אלא אברהם בעי. וכמו שפירש רש"י שם: נח מקטני אמנה היה, מאמין ואינו מאמין,⁴⁹ אף כי חכם היה כנודע, אלא, כי המאמין נקרא חכם בחכמת האמת בסוד ראש תוך סוף, אותיות סת"ר.⁵⁰ ועדיף הוא

---

44 בראשית ז א: ויאמר יהוה לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה.

45 בראשית ו ט, ד"ה "אלה תולדות נח נח איש צדיק": הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר (משלי י ז) זכר צדיק לברכה. דבר אחר: למדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים.

46 בראשית יב ב: וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי וְאֶבְרַכְךָ וְאֶגְדְּלֶה וְאֶהְיֶה בְרַכָּה.

47 ברכות ז ע"ב: אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחאי: מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון, עד שבא אברהם.

48 זוהר חלק א, סז ע"ב: ואני הנני מקים את בריתי וגו', ובאת אל התיבה, כיון דאמר ליה דישתיב הוא ובנוי, לא בעא רחמין על עלמא ואתאבידו, ובגין כך אקרון מי המבול על שמה, כמה דאת אמר (ישעיה נד ט) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח.

49 בראשית ז ז, ד"ה "מפני מי המבול": אף נח מקטני אמנה היה ולא נכנס לתיבה עד שדחפוהו המים.

ראה גם ב"ר לו ב: מחוסר אמנה היה, אילולי שהגיעו מים עד קרסוליו לא היה נכנס לתיבה. סוד הפסוק "יושב בס"ת"ר עליון" - תהילים צא א. משמעות המילה סת"ר היא הופעת האור האלוקי במציאות והתלבשותו בעולמות (ראה ספר התניא לאדמו"ר הזקן, פרק מט ו"אור הלוי" מאת הרב לוי נחמני - פרק ששי).

ראש-תוך-סוף של העולם: חטא עץ הדעת - ראש קיום האנושות, חורבן בית ראשון - תוך קיום האנושי, הגאולה השלמה.

ראה ספר "עץ חיים" מאת רבי חיים ויטאל, שער א, ענף ב: ונבאר עתה קצת ענין חקירת המקובלים לדעת איך יש ראש תוך סוף בספירות הנ"ל.

ראה ספר השל"ה הקדוש, תולדות אדם, הקדמת תולדות אדם (ה): מציאות השם מפורסם כי שם העצם הוא שם יהו"ה. תורה מפורסם עצמיותו תר"ג. האדם מפורסם עצמיות מציאותו הוא הבחירה והרצון, ומהבחירה נמשך השכר והעונש. והנה אופן הקישור הוא

מסתם חכם בסופי תיבות, כדלמדנו מנח עצמו בסוד הפסוק "את האלקים התהלך נח"⁵¹, שהיה חכם בסופי תיבות⁵² - הא לנו כי ענין הדעת במ"י, סגולה היא לישראל, מצד אביהם שבשמים, והם מאמינים בני מאמינים⁵³.
 ואם למדרגה כזו גם נח לא עמד, מכל שכן האפיקורוס עצמו. לפיכך תנא "דע מ"ה שתשיב לאפיקורוס", באשר הוא עצמו כופר במ"י, ולהודיע לו כפרתו הראויה לו מבית ומחוץ, והוא ברחמיו יכפר בעד נפשו הפנימית להשיב לו אור הגנוז וכו'. באשר פירשו רבותינו המקובלים דאין אור בעולם מבלי הכלי הראוי⁵⁴, ואם נשבה הכלי או נשבר, אז האור חלף הלך לו, ונמצא האדם כהפקר ממש מבלי ענין הדעת במ"י שאמר והיה עולמו. ושמה משום זה פירשו ז"ל לשון אפיקורוס בשם הפקר⁵⁵. ועוד בהירות לשון רש"י, כי בדורו של אברהם אבינו ע"ה, גם נח היה נחשב לכלום⁵⁶, ל' כלי, וכדאמר ז"ל כי

גם התורה וישראל נבחן בהם ענין הרצון, הרי הקישור שלש על שלש והם ראש תוך סוף. הראש הוא הקב"ה ראשון ואין ראשית לראשיתו והתוך היא התורה באמצעותה יתגלה אלקותו יתברך ע"י קיום התורה והמצוה להאדם והוא סוף תכלית הבריאה וסוף דבר הכל נשמע את האלוקים ירא וגו' על ידי כי זה כל האדם.

51 בראשית ו ט: אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדַרְתָּיו אֶת הָאֱלֹהִים הַתְּהִלָּה נָח.
 52 ראה פירושו של בעל הטורים על בראשית ו ט, ד"ה "את האלהים התהלך נח": ס"ת חכם וזה שנאמר ולוקח נפשות חכם.

53 שבת צז ע"א.

54 ראה תלמוד עשר ספירות לרב אשלג, חלק ד, פרק א, עמ' רט, אור פנימי.

55 ראה פירוש רבי עובדיה מברטנורא לאבות ב יד: לאפיקורוס - לשון הפקר, שמבזה את התורה ומחשיבה כאילו היא הפקר. אי נמי, משים עצמו כהפקר ואינו חס על נפשו לחוש שמה תבוא עליו רעה על שמבזה את התורה או לומדיה.

56 בראשית ו ט, ד"ה "בדורותיו": יש מרבתינו דורשים אותו לשבח, כל שכן שאילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר, ויש שדורשים אותו לגנאי, לפי דורו היה צדיק, ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום.

ראה גם סנהדרין קח ע"א: תנא דבי רבי ישמעאל: אף על נח נחתם גזר דין אלא שמצא חן שנאמר נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן בעיני ה'.

ראה גם בר כח ט: ... אמר ר' אבא בר כהנא: כי נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן, אתמהא! אלא אפי' נח שנשתייר מהם לא שהיה כדאי, אלא שמצא חן.

להרחבת הנושא ראה דברי הרב אשכנזי במאמרו "ונח מצא חן": "וכבר ביארנו כי הטיפות היוצאות בסוד קרי הלא הם נשמות גדולות ואורות גדולים מאוד מאוד יותר מן הנשמות הבאות על ידי זכר ונקבה כי קין היה תלוי ברפיון ובא המבול ושטפו. פירוש הענין הוא במה שביארנו כי קין הוא בחינת כל הטיפות של הקרי הראשונות והאחרונות כי כולם משורשו והנה קין היה מחויב לתקן בחינות אלו, ואדרבא הוסיף לחטא. בסוד כל דור המבול בני קין והיו משחיתים את זרעם על הארץ וקלקלו כל מה שעבד ואז הביא עליהם מי המבול מידה כנגד מידה כנודע, ואז קין היה מיום שחטא עד שבא המבול תלוי ברפיון (דרוש בעניין יחזקאל הנביא מתוך ספר הדרושים מאת הרב חיים ויטל זצ"ל). לעניין זה

בעיני נח לא מצא הקב"ה כלום, ל' כלי, לקשר האורות, ואפילו "דמעה".
אותיות דע"מה, והוא פלא.

לזאת יאמר, כי צורך גבוה הוא להשיב להם לבני אדם אשר אבידה כזו
בידם, שלמות הכלים הנשברים והחסרים, בכדי להוריד שוב ורצא לכל באי
עולמם האור הגנוז להם ובגללם מחמת תלאת גילגולם ר"ל.

ולכן, יש לשבח לפאר ולרומם לכל אבותינו אנשי־תבונות המשתדלים
בחכמת הכלים ובטורח תלמודם. כי הם הם המקיימים את הדע"מה, ל' דמעה,
להוריד דמעות, בסוד מים מגולים,⁵⁷ מים המגולים, מים בוכים.⁵⁸ וכמו דאמרו
ז"ל, אף כי שערי תפלה וכו', שערי דמעה לא ננעלו,⁵⁹ אדהכי דע מ"ה שתשיב
לאפיקורוס, בסוד אותיות ד"ע"מ"י, ל' עמדי", "כי את"ה עמדי", כתיב⁶⁰.

אומר רבנו: "נח יכול להיות צדיק בעל מידות מושלמות, ועם זאת לא היה בו שמץ של
רחמים על האחר ... ישנו פרוש אחד שאומר על הפסוק "ונח מצא חן בעיני ה'" דבר חמור
מאוד "אבל הקב"ה לא מצא בעיני נח כלום, ואפילו דמעה" הפירוש שלמדנו קודם חריף
מאור בתיאורו כשהוא אומד שהקב"ה לא מצא דמעה אחת בעיניו של נח. יש כאן רעיון
עמוק: בראי, כידוע האדם רואה את עצמו הפוך. אם הופכים את הביטוי "מצא חן" חן =
נח כלומר: נח מצא חן בעיני ה', נח הסתכל בעיני ה', מצא שם רק את נח, שום דבר אחר.
עניין זה טמון בפרק ו', פסוק ט': "אלה תולדות נח - נח" נח אינו מוליד שום דבר חוץ
מאשר עצמו, הוא צדיק לעצמו. (מתוך שיעורים בעל פה בתורת התולדות מאת הרב
אשכנזי זצ"ל). ראה ספר הזהר פרשת נח, דף נח, עמ' ב, ד"ה "ונח מצא חן בעיני ה'".

57 מים מגולים אסורים בשתיה על פי הנאמר במשנה במסכת תרומות ח ד: שלושה משקין
אסורין משום גילוי: המים והיין והחלב; ושאר כל המשקין מותרין. כמה ישוה ויהו אסורין?
כדי שייצא הרחש ממקום קרוב וישתה.

ראה משנה תורה לרמב"ם, הלכות רוצח ושמירת הנפש, פרק יא, הלכה ו: לא ישתה מים
מגולים שמא שתה מהן נחש וכיוצא בו מזוחלי עפר וישתה וימות.
ראה שו"ע, יורה דעה, סימן קטז.

58 בראשית א ו: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מְבַדֵּל בֵּין מַיִם לְמַיִם.
תיקוני זוהר, תיקון ה (יט ע"ב): מים תחתונים אינן בוכין ואמרין: אגן בעינן למהוי קדם
מלכא.

ראה דברי רבינו בחיי על ויקרא ב יג, ד"ה "במלח תמלח": ... וכן אמרו במדרש: מים
התחתונים נקראו מים בוכים, ולמה נקראו מים בוכים, כי בשעה שחלק הקב"ה את המים
נתן אלו למעלה ואלו למטה, התחילו מים התחתונים בוכים, וזהו שכתוב (איוב כח יא)
"מבכי נהרות חבש". אמר רבי אבא בבבלי נתפרשו המים התחתונים מן העליונים, אמרו:
"אוי לנו שלא זכינו לעלות למעלה להיות קרובים ליוצרנו". מה עשו? העיזו פניהם ובקעו
תהומות ובקשו לעלות עד שגער בהן הקב"ה, שנאמר (ישעיה מג טז) "הנותן בים דרך ובמים
עזים נתיבה", (נחום א ד) "גוער בים ויבשהו", אמר להם הקב"ה הואיל ולכבודי עשיתן כל
כך אין להן רשות למים העליונים לומר שירה עד שיטלו רשות מכם, שנאמר (תהילים צג
ד) "מקולות מים רבים אדירים משברי ים", ומה הם אומרים: "אדיר במרום ה'", ולא עוד
אלא שעתידין אתם ליקרב על גבי המזבח במלח ונסוך המים.

59 ברכות לב ע"ב: ו"א"ר אלעזר: מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנאמר גם כי

ואם תקשה, והלא ל' מ"ה מוסב על יראת אלקים, דהיינו דעה במ"י וכדפיר', כדכתיב "ועתה ישראל מ"ה ה' אלקיך שואל מעמך, כי אם ליראה וכו'",⁶¹ אין כאן קושי כלל, כי לישראל מלתא זוטרתא היא,⁶² בסוד הזעיר ב"ה ומשום דגבי משה רע"ה הנאמן ניניהו. אבל אצל האומות, גבוה וגבוהים מעל. וכמו שפירש המלבי"ם ז"ל על הפסוק "ה' בציון גדול, ורם הוא על כל העמים".⁶³ כלו' קרוב בציון, ורחוק רחוק גבי העמים.⁶⁴ ולפיכך ישראל אומר להם: "גדלו לה' אתי", ל' מ"ה, והדר "ונרוממה שמו יחדיו",⁶⁵ ל' מ"י. כלו', "דע מ"ה שתשיב" ברישא, והדר "דע לפני מ"י אתה עומד", את"ה דייקא. וכדתנן ואזיל, ודע לפני מי אתה עמל. בסוד הפסוק "הזורעים בדמעה, ברינה יקצורו".⁶⁶ ואין רינה אלא תפלה הנדרשת כאן.⁶⁷

[והבן מאד, כי הדברים עמוקים וכו']⁶⁸

בחנינת הנותן לאדם דעת

הצעיר יהודא אשכנזי.

- אזעק ואשוע שתם תפלתי, ואע"פ ששערי תפלה ננעלו, שערי דמעה לא ננעלו שנאמר שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש.
- 60 תהילים כג ד: גם כי אֶלֶף בָּגִיָּא צְלֻמּוֹת לֹא אֵירָא רַע כִּי אֶתָּה עֲמָדִי שְׁבֻטְךָ וּמִשְׁעֲנֵתְךָ הִמָּה יִנְחַמֵּנִי.
- 61 דברים י יב: וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מַה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שְׂאֵל מֵעַמְךָ כִּי אִם לֵירָאָה אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּכָל דְרָכֶיךָ וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ.
- 62 ברכות לג ע"ב: אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא? והא"ר חנינא משום ר' שמעון בן יוחי: אין לו להקב"ה בבית גזזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר יראת ה' היא אוצרו! אין, לגבי משה מילתא זוטרתא היא, דאמר ר' חנינא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול.
- 63 תהילים צט ב: יְהוָה בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרֵם הוּא עַל כָּל הָעַמִּים.
- 64 פירש המלבי"ם: בעת אשר ה' בציון גדול ורם הוא על כל העמים", ויש הבדל בין גדול ובין רם, הגדול מתפשט בכמות מלמעלה למטה, כמו עמוד הנצב בארץ וראשו בשמים, שכ"א ישיג ממנו כפי גדלו, שהננס יחזיק בתחתית העמוד והענק יחזיק באמצעו, ובציון הזה ימצא ה' בציון, שכ"א ישיג ממנו לפי שלימותו אם מעט ואם הרבה, והוא נמצא עם כל איש ישראל גם עם הקטן שבהם, אבל הדבר הרם, כמו כוכב בשמים, אין שום אדם יכול להשיג אותו. ובדמיון הזה נמצא ה' אל העכו"ם, כמ"ש רם על כל גוים ה', שאומרים שהוא בלתי מושג כלל, ושאינו משגיח כלל בעולם השפל, עפ"ז יאמר בעת שה' רם על כל העמים והוא בעת שמסרם להנהגת המערכת ואינו מראה להם השגחתו כלל, רק שהוא גדול בציון, ששם הוא משגיח ומושל ממשל רב, אז.
- 65 תהילים לד ד: גָּדְלוּ לַיהוָה אֱתֵי וְנִרְוַמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו.
- 66 תהילים ככו ה: הַזְרְעִים בְּדַמְעָה בְּרִינָה יִקְצְרוּ.
- 67 ירמיהו ז טז: וְאַתָּה אַל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעַם הַזֶּה וְאַל תִּשְׂא בְעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה וְאַל תִּפְגַּע בִּי כִּי אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ אֹתָךְ.
- ברכות ו ע"א: תניא אבא בנימין אומר אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר (מלכים א ח) לשמוע אל הרנה ואל התפלה, במקום רנה שם תהא תפלה.
- 68 משפט זה אינו מופיע בגרסה האחרונה של המאמר.

דבר העורך

בסדרת הספרים "שערי דמעה" קבצנו את שיעורי הרב אשכנזי ז"ל על התפילה. הרב אשכנזי ז"ל היה נוהג ללמד מדי שנה את נושא התפילה לכל מחזור חדש של תלמידים, תוך עיון במספר סוגיות במסכת ברכות ובנוסח תפילת השמונה-עשרה בסידור עצמו. הוא היה רגיל להדגיש שלימוד נוסח התפילה הוא הלימוד הקשה ביותר, הרבה יותר מלימוד הגמרא ולימוד המקרא, ולכן צריך להקדיש ללימוד זה זמן ניכר, משום שהתפילה תופסת מקום מרכזי בחיי היהודי המסורתי ודרכה הוא מתחבר למי שאמר והיה העולם.

שם הספר "שערי דמעה" לקוח ממאמר שהרב אשכנזי ז"ל כתב בעצמו בעברית רבנית אופיינית לחכמי צפון אפריקה, בשנת התשכ"ו. מאמר זה אשר נמצא בגנזך הרב, לא פורסם עד היום והוא פותח את הסדרה כולה. השיעורים בכרך הראשון מהווים מבוא כללי לנושא התפילה, והם מבוססים על השיעורים שהרב אשכנזי ז"ל נתן, במקומות שונים, במשך חמישים שנות הוראתו: בבית הספר למנהיגות יהודית ע"ש רוברט גמזון באורסיי בשנים 1953-1955, במרכז רש"י לסטודנטים בפריז (Centre Rachi), במסגרת הסמינר הרבעוני של הרב במקום בשנים 1978-1985, במכון "מעיינות" ללימודי יהדות וארץ ישראל בירושלים בשנים 1979-1985, במרכז "יאיר" בשנים 1988-1995, ב"מכון מאיר" בשנים 1987-1992 ובסמינר של ה-CUEJ שנערך בירושלים ב-1991.

רוב רובם של השיעורים שבכרך זה הועברו בצרפתית ובמהלכם התייחס הרב לנושאים רבים ומגוונים, אגב אורחא, בעקבות שאלות של המשתתפים. כדי להקל על הקורא, קיבצנו בשיעור אחד את דברי הרב ז"ל בנושא מסוים, גם אם הם נאמרו בשיעורים שונים ולאורך שנים רבות. סיבה נוספת לשינוי הסדר הכרונולוגי היא ש"דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר".⁶⁹

---

69 ירושלמי ראש השנה פ"ג ה"ה.

כלל זה נכון גם לגבי תורת הרב ז"ל. אילו היה הרב מזכיר בשיעור אחד נושא מסוים ברמז או בקצרה, זכינו לכך שבשיעור אחר או במחברותיו הוא הסביר את הנושא באופן רחב יותר. לכן החלטנו לקבץ את דבריו באותו נושא בשיעור מודפס אחד, גם אם הדברים נאמרו בהזדמנויות שונות. בעשותינו זאת, הקפדנו להשתמש בנוסח האחרון של דברי הרב ז"ל, כמשנה אחרונה, ולשלב בתוכו, לפי הצורך, קטעים הלקוחים משיעורים אחרים, כדי להרחיב את היריעה. כאן המקום להודות למשפחת אלבאום שאפשרה שימוש בסיכומי שיעורי הרב אשכנזי ז"ל מתקופת "אורסיי", שהיו שמורים אצלם עשרות שנים.

תודתי נתונה לידידי מר ישראל פיבקו ומר אריק חלמיש, חתני הרב, על הערותיהם המחכימות במהלך עבודתנו. תודתי גם נתונה לפרופסור משה חלמיש אשר העיר את הערותיו על הספר כולו ולתלמידיי ותלמידותיי בבית המדרש "ניצנים" על הלימוד המשותף והמרתק בתורת הרב אשכנזי ז"ל. אחרונים, חביבים מכולם, אשתי מגי תח' וילדיי איתן, מיכל, יגאל ושרה הי"ו שאלמלא תמיכתם ועידודם, לא היו ספרים אלה רואים אור.

חיים רוטנברג

נר ראשון של חנוכה תשע"ו